

A SZOVJET OFFENZIVA

A KELETI ARCVONALON 1941 nyarától 1942 őszéig kivívott rendkívüli tengelyhadisíkok alapján az a nézet terjedt el, hogy a Szovjet-Únió hadserege bár még nem semmisült meg, de már nem képes komoly veszélyt jelentő támadóhadműveletre. A propaganda számok és adatok felsorolásával bizonyította a Szovjet-Únió hadviselési erejének óriási lecsökkenését, ami adódott abból, hogy hadserege minden képzeletet felülmúlóan vesztett vért, emberanyaga egészen elhasználódott, már kénytelen éretlen ifjakat és elaggott korosztályokat csatasorba állítani. Megállapították azt is, hogy a Szovjet-Únió elvesztette legértékesebb mezőgazdasági és ipari területeit, lakossága tehát éhínség előtt áll, a hadicélokra még igénybevehető lakossághányadot pedig már nem tudja nagy csaták megvívásához nélkülözhetetlen korszerű hadianyaggal ellátni.

Mindezeknek hatása alatt jóformán senki sem várt a szovjet hadseregtől nagyarányú téli támadást. Az elmúlt (1941/42-es) télen még megvolt a magyarázat a téli hadműveletekre. Az akkor hirtelenül és váratlan keménységgel beköszöntő tél a német csapatokat téli felszerelés nélkül és emellett még hadászatiilag nem éppen előnyös helyzetben érte, miért is részben hátrafelé irányuló átcsoportosításuk vált szükségessé. Ezt a szovjet hadvezetés célszerűnek ítélte egy nagyobb támadás végrehajtására. Az idei (1942/43-as) tél kezdetén azonban a tengely keleti arcvonala berendezett védőállásokban. téli háborúra felszerelve várta a hideg beálltát.

A szovjet arcvonal kisebb támadó vállalkozásait azonban mégsem lehetett kizártnak tekinteni, mert a tél a szovjet csapatoknak bizonyos előnyöket nyújt. Ez nem abban áll, hogy sokkal jobban bírják a telet, mint a tengely csapatai. Elvégre is a Szovjet-Únió lakosságának zöme az északi mérsékelt földövben él, tehát a hideg elviselésében különös fölénye nem lehet. A tényleg meglévő kis fölényt pedig kiegyensúlyozhatja a melegebb éghajlat-hoz szokott katonák jobb téli felszerelése. Az orosz éghajlatot azon a vidéken, ahol a legnagyobb harcok lezajlottak (Volga, Don, Donec, Dnyeper alsó szakaszai), egyébként nemcsak a hideg tél, hanem a forró nyár is jellemzi. Döntő jelentőségű volt azonban az a körülmény, hogy a tél bizonyos fokig mentesíti a szovjet haderőket a német hadianyag pusztító hatásától. Nyilvánvaló ugyanis, hogy a német páncéloscsapatok teljesítőképességét a téli időjárás — akár a nagy hó, akár az olvadás okozta mély talaj — korlátozza. Hasonlóan gátolják, sőt néha kizárják a gyakori téli ködök vagy egyébként rossz látási viszonyok a légierők és a tüzérség működését, mert megnehezítik a célok felismerését és a hatás megfigyelését. A fagyott utakon is jobban halad az utánszállítás (gépkocsi- vagy szekérforgalom), mint a nyári poros vagy esőtől felázott utakon.

Az előadottakból következik, hogy ezen a télen sem lehetett teljes hadműveleti szünetet remélni, de nem volt nagyarányú támadás sem várható; különösen pedig nem az, hogy a szovjet arcvonal rendkívüli hadisíkokat érjen el. Már pedig ez következett be.

Mi tagadás, az érzelmi alapon ítélő világ beleesett abba a hibába, hogy lebecsülte az ellenséget, különösen pedig a szovjet vezetők forradalmi elszántságát, erélyét és szervezőképességét.

Pedig voltak tünetek, amelyek arra vallottak, hogy a szovjet arcvonal az előző nagy küzdelmekből sokat tanult.

Ide tartozik mindenekelőtt az, hogy a szovjet arcvonal déli szárnya a múlt nyáron tervszerűen ment vissza Donec-menti állásaiból a Don mögé, sőt feladta a Kaukázus gerincétől északra eső vidéket is. Nem hagyta magát legázoltatni, miként 1941-ben, neri engedte döntő csatára juttatni a dolgot hanem kitért ez elől. Élt tehát a rendelkezésre álló nagy térrel. Így aztán megőrizte harcképességét.

Közbevetjük itt, hogy a hadtörténelemben gyakori az ilyen hadi manőver. A magyar történelemből felemlítjük Görgey visszavonulását — utóvédharcok között — az ország nyugati határától Pesten, Vácon és a bányavárosokon át a Tisza mögé, amikor is ae ellenséges vezér azt hitte, hogy Pest megszállásával a magyar szabadságharcnak vége. Pedig csak ezután következett annak legragyogóbb fejezete. Vagy emlékeztetünk az 1914. évi nyugati arcvonal augusztusi hadműveleteire, mikor Joffre francia fővezér visszavette előnytelenül fejlődő harcokba keveredett hadseregeit a Mame mögé, ami a német vezetőkben azt a benyomást keltette, hogy a franciák a határmenti csatákban döntő vereséget szenvedtek. Ebből a francia visszavonulásból fejlődött a szeptember eleji sorsdöntő mámei csata.

A háború alatt való áttanulásra is van példa. Erre legalkalmasabb az 1918. évi nyugati arcvonal esete. Ebben az évben ugyanis a német hadseregek ötletesen elgondolt támadóeljárással (belövés nélküli rövid tüzérségi pergőtűz, aztán roham) márciustól júniusig négy, az akkori viszonyok szerint igen érzékeny csapást mértek az angol-francia arcvonalra, de a júliusi — ötödik — csapás teljesen hatástalan maradt, mert akkorra a franciák kitervelték a német támadás hatálytalanítására legcélszerűbb harci eljárást és azt teljes eredménnyel alkalmazták. Három nappal az említett ötödik német támadás után megindult — sikeresen — a francia ellentámadás, amit augusztustól kezdve a fegyverszünetig megállás nélkül követtek a további entente-ellentámadások.

Visszatérve a jelen háborúra, Sztálingrád rendkívül szívós védelme is azt árulta el, hogy a szovjet csapatok sokat tanultak 1941 nyara óta. Képesek voltak hátukban a csak párszáz méterre eső Volgával kitarítani és egyes szétlőtt háztömböket megvédeni. A közvélemény azonban nem vetett ügyet kellően a makacs védelemre, hanem arra gondolt, hogy a német vezetést nem akar második Verdunt, vagyis erődök ostromában való elvérzést és hogy a vezetés már elérte célját, mikor Sztálingrád mellett eljutott a Volgához és ezzel megakadályozta, hogy az ellenség ezt a nagy folyamat—a legjobb összeköttetés a Kaukázus és a birodalom belseje között — ellátási vonalul használhassa. Különben a tél beálltával már erre sem volt szükség: megkezdődött a jégzajlás a Volgán, tehát hajózhatalanná vált. Sztálingrád ekként átmenetileg elvesztette hadászati fontosságát. Csupán morális és szimbolikus jelentősége maradt meg: viselte a szovjet diktátor nevét.

A világ lebecsülte a Szovjet-Únió még mozgósítható személyi és megmaradt anyagi erejét is. Pedig ha összehasonlította volna addigi személyi teljesítményeit azzal az erőfeszítéssel, amit az első világháború oroszai tettek, vagyis hogy a lakosság milyen nagy százalékát vették katonai szolgálatra igénybe, rájött volna arra, hogy a Szovjet-Úniónak még óriási tartalékai vannak.

Imé néhány adat (vitéz Fábry: „A statisztika a nemzetvédelem szolgálatában“ című műve alapján):

Katonai szolgálatra igénybe vettett Franciaországban alakosság 21-i%-a, Németországban 20.3, a volt Osztrák-Magyar Monarchiában 17.6, Szerbiában 17.5, Olaszországban 15.1, Romániában 13.3, Oroszországban 7.1 százaléka. Számokban ez kitett Oroszországban 12 (más adat szerint 14) millió embert. A csekély százalékos orosz teljesítmény volt persze a legnagyobb abszolút teljesítmény.

A fenti összeállításból kihagytam Angliát, mert nem ismeretes előttem, hogy az erőfeszítés miként oszlott el az anyaországra, a domíniumokra és a gyarmatokra, csak azt tudjuk, hogy 7 millió (más adat szerint 9-5 millió) katonát állított ki.

A többi számhoz némi magyarázatot kell fűzni. Viszonylag kicsinek tűnik fel Szerbia erőfeszítése, de ennek oka az, hogy a szerbek a maguk néperejét csak 1914 júliustól 1915 decemberig használhatták ki, mert akkor a hadsereg elvonult (elszállították) Korfuba, majd innen Macedóniába, az ország maga osztrák-magyar és bolgár megszállás alá került. Románia csekély részesedésének oka, hogy csak két évig (1916 augusztustól kezdve) háborúskodott. Oroszország pedig azért állított ki viszonylag olyan kevés katonát, mert nem volt elég fejlett hadiipara ahhoz, hogy többet felfegyverezzen. Az entente ugyan szívesen adott volna fegyvert, de nem tudta orosz földre eljuttatni. Hogy ezen segítsen, épült meg a Murmann-vasút és jött létre az eredmény nélkül végzett támadás a Dardanellák ellen, ami az Oroszországhoz (a Fekete-tengerre) vezető út megnyitását célozta. A szovjet vezetők azonban kiértékeltek ezeket a tapasztalatokat és megteremtették a kellő hadiipart, hogy függetlenítsék a Szovjet-Úniót a külföldtől és hogy kihasználhassák hadicélokra a néperőt.

A kép teljességéhez, hogy az első világháború alatt abszolút erőfeszítésben (a hivatalos osztrák világháborús mű szerint) Oroszország után következett Németország (1914-től 1918-ig fokozatosan kiállított 11 millió katonával), aztán Franciaország (9 millióval), a volt Osztrák-Magyar Monarchia (8 millióval), Olaszország (5 millióval) stb. A halottakban és foglyokban való veszteség nagyságának sorrendje: Oroszország, Németország, Osztrák-Magyar Monarchia, Franciaország, Angolország, Olaszország, Törökország, Szerbia, Románia, Bulgária, Belgium stb.

Az 1914/18-as néperő német kihasználása arányában a Szovjet-Únió 1941-től 1943-ig, 192 millió lakos mellett 35,500.000 katonát állíthatott volna ki (a lakosság 20%-a, levonva két évfolyamot a 1,425.000 fő), feltéve, hogy a fegyverzet rendelkezésre áll. Óvatosabb és a valószínűséghez közelebb áll azonban az alábbi számítás!

Évente általában a lakosság 1%-a jut hadköteles korba (Franciaországban 0,8%, mert kicsi a szaporodás). A Szovjet-Únióban az 1% kitesz kereken 1,9 millió főt. Ennek a tömegnek bizonyos hányada persze nem alkalmas fegyveres szolgálatra. A tapasztalatszerű arány a következő: 75% frontszolgálatra, 13% fegyvernélküli katonai szolgálatra való, 12% nem való katonának. Számokban kifejezve: az első kategóriában van 1,425.000, a másodikban 247.000 fő, míg 228.000 fő a hadiiparban kap elhelyezkedést.

Feltehetjük, hogy az egész első kategória: 1,425.000 ifjú, illetve az ezekből származó valamennyi korosztály hiánytalanul részesült katonai kiképzésben. A jelen világháború előtt ugyan azt tudtuk, hogy a fegyveres szolgálatra alkalmasoknak csak kétharmadrészét képezték ki, de valószínű, hogy 1939 és 1941 között, vagyis a felkészülési időszak alatt megtörtént az elmaradottak kiképzése. Ez rövid idő alatt végbe mehetett, mert hiszen a Szovjet-Únióban már 8 éves korától kezdve 18 éves koráig mindenkit előképeznek összesen 138 félnap alatt, sőt a főiskolai hallgatókat még további 430—580 félnap alatt tartalékos tisztekké nevelik ki.

A jelen háború előtt a Szovjet-Únióban a szolgálati kötelezettség a 19. életévtől a 40. életévig tartott. Ebből következett, hogy a tényleges állomány és a kiképzett tartalék 22 évfolyamot ölelt fel. Ha most az egyes évfolyamokból bizonyos tapasztalati arányszámok szerint 1-től 22%-ig terjedő részt leütünk mint rendelkezésre nem állót (elhaltat, fegyveres szolgálatra alkalmatlanná váltat), marad kereken 27¼ millió kiképzett. Le kell vonnunk ebből

a számból kerekén 10 millió főt, mint olyant, aki 1941 nyarától 1942 novemberéig elesett, fogságba jutott és rokkanttá vált, tehát véglegesen „fogyatékbá” jutott. Maradna tehát 17½ millió kiképzett. Ez a szám is csökken 1.5—2 millió fővel annak következtében, hogy az első (1914/18-as) világháború alatt született évfolyamok lélekszáma minden államban mélyen a rendes átlag alatt maradt. Viszont az előbbi szám növekedett azzal, hogy a Szovjet-Únió minden valószínűség szerint kiterjesztette a szolgálati kötelezettséget a 19 évesnél fiatalabbakra — feltehetően a 18 és 17 évesekre, valamint a 40-nél idősebbek néhány évfolyamára s így az előbb említett hiányt pótolhatta, sőt talán a kiképzettek számát a 20 millió före is felemelhette. További szaporodást jelent a nőknek nagy számban való részvétele katonai szolgálatban. Végeredményben a Szovjet-Únió annyi embert fegyverzett fel az 1942-ben kezdődött téli hadjáratra, amennyit képes volt felfegyverezni. Bizonyos következtetésekre nyújt módot az, hogy az első világháború harmadik évének kezdetén, 1916 november i-én az orosz haderő — a francia vezérkar adatai szerint 6,860.000 harcost (tehát frontban levő katonát) számlált és volt fegyverzetben 12.000 géppuskája, 5937 táborig, 2008 nehéz lövege, 598 repülőgépe és pótlásra rendelkezésre állt 1,500.000 embere. Akkor Oroszországnak 150 millió lakosa volt, ma van 192 millió, vagyis az akkori létszámot már ezért is felemelhetnénk 30%-kal. Akkor hadianyagban függött a külföldtől, ma nem függ, miért is az 1916-os létszámot újból emelhetnők. Ha pedig a Szovjet-Únió kiterjesztette a szolgálati kötelezettséget további évfolyamokra, — mint például az Osztrák-Magyar Monarchia tette, mikor annakidején azt felemelte az 50. életévig — játszva állíthatott ki valóban nyomasztó személyi túlerőt.

A hadiipart illetőleg ilyen számvetéssel nem szolgálhatunk. Csak tudjuk, hogy a Szovjet-Únió már évekkel a háború előtt hozzáfogott egy az Ural mögött fekvő nagy iparvidék kialakításához. A hadiesemények pedig azt tanúsítják, hogy a hadiipar teljesítőképességét a Donec-vidék elvesztése észrevehetően nem érintette.

A fentiekben vázolt körülmények mellett a szovjet téli támadás sikerét rendkívüli módon elősegítette a német déli szárny kedvezőtlen hadászati helyzete, ami alkalmat adott a szovjet haderőknek bekerítő célzatú hadműveletre, illetve a Sztálingrád terében levő német 6. hadsereg körülfoglalására és felmorzsolására. Ez a körülfoglalás, valamint a felmentési kísérletek sikertelensége ébresztette a világot annak tudatára, hogy tévesen ítélte meg a Szovjet-Únió katonai erejét. A német hadvezetés az ekként kialakult helyzetben nem tehetett mást, mint hogy áttért a „mozgóvédelemre”, ahogyan most szokás megjelölni a régóta ismert terepszakaszonként való visszavonulást vagy halogató harcot. A cél időnyerés volt, hogy komoly csatavesztés nélkül elhúzassék az idő a tartalékok beérkezéséig.

A „mozgóvédelem” során a tengelycsapatok kiűrtették a Don alsó folyása és a Kaukázus északi lejtője között elterülő vidéket és visszamentek a Don-kanyarba, majd a Donec mögé. Így kiegyenesítették az eddig messze előreugró arcvonalat és ezt legalább kerekén 400 km-rel megrövidítették, ami természetesen erőmegtakarítással is járt. Hogy mennyi erő szabadult fel ekként más célra — a rövidebb vonal sűrűbb megszállására vagy ellentámadás intézésére való tartalék képzésére — nem ismeretes. De régebbi példák alapján erre is lehet bizonyos tág keretek között következtetni. Így például 1917 tavaszán a központi hatalmaknak Rigától a Duna tokolatáig terjedő arcvonalán 131½ hadosztály — 82 német ä 9 zászlóalj, 43½ osztrák és magyar ä 12 zászlóalj, 3 bolgár és 4 török — állt. Ebből 7 hadosztály volt a legfelsőbb hadvezetőség tartaléka. Egy hadosztályra esett átlagban 12 km. Nem tudhatjuk persze, hogy most, illetve a szovjet téli támadás megindulásakor hány

tengelyhadosztály volt a keleti arcvonalon, de ha a megszállás sem sűrűbb, sem ritkább nem volt, mint 1917-ben, úgy a frontrövidítés 33—34 hadosztályt takaríthatott volna meg. Ez bőségesen pótolhatta a Sztálingrádnál kiesett német hadsereget, valamint a „mozgóvédelem”-ben elkerülhetetlenül beálló veszteségeket.

Természetesen a mozgó védelem téveszteséggel jár. A jelen esetben azonban ez nem játszik döntő szerepet. Csak az adódik vissza, ami az ellenségé volt. Persze az ellenség ezzel erősbödik, mert nem lehetett a kiürített területet olyan tökéletesen elpusztítani hogy az ellenség semmit se használhasson belőle. De ez az erősbödés elviselhető, mert hiszen korábban, vagyis mikor az ellenség birtokában volt — teljes épségben — ez a terület, már vereséget szenvedett.

A térfeladás csak akkor kezd aggályossá válni, ha az a saját hadviselési erő csökkenésével is jár. Így például nyilvánvaló, hogy a Keleten meghódított terület bizonyos részére a tengelyhatalmaknak élelmezési és egyéb szükségleteik hiánytalan kielégítésére szükségük volt, mert ezt a maguk szűkebb területe, valamint az Európa északi, nyugati és délkeleti részen megszállt országok hosszabb háború időtartamára nem biztosíthatták. Kíéheztek volna, mint 1918-ban a központi hatalmak. De a tengelyhatalmak az eddig feladott — a Donectől keletre eső — terület után is rendelkeznek azzal a térrel, amely a hosszú háború megvívásához szükséges anyagokat tartalmazza, illetve amiben kisebb-nagyobb szükséglet látnak, azt a téli hadjárat folyamán feladott területeken amúgy sem találhatták meg.

Az előadottakkal természetesen nem célunk, hogy a Szovjet-Únió katonai teljesítményeit és eredményeit lebecsüljük. Az egész világot meglepte, hogy a szovjet hadsereg az 1941 nyarán és őszén, valamint 1942 tavaszától őszi elszenvedett nagy csatavesztések és térfeladások után ilyen hatalmas erejű támadóhadműveletre volt képes és hogy olyan sokat tudott tanulni mind a felső vezetés, mind a csapat. A szovjet hadsereg most télen nagyobb eredményeket ért el, mint az első világháború cári hadserege a számára legszerencsésebb 1916. évi nyári hadműveletek alatt.

A cári Oroszország ilyen erőfeszítésre nem volt képes. 1917-ben, a háború harmadik évének végén, sokkal kisebb erőfeszítés és sokkal kisebb veszteség — 2,250.000 halott, 2,500.000 fogoly — elszenvedése után összeomlott. Csak mindenre elszánt, az emberéletet semmibe sem vevő, semmi terrortól vissza nem riadó, fanatikus vezetők tudták ebben az óriási birodalomban rejlő katonai erőt ermyire érvényre juttatni.

A világ 1941 nyarán nem is gondolt arra, hogy a Szovjet-Úniót területének világrésznyi nagyságánál fogva lehetetlen egyetlen támadóhadjáratban teljesen legyőzni. A legtöbben így számítottak: Lengyelország (33 millió lakos) leveréséhez 4 hét, Franciaorszáéhoz (40 millió lakos) 5 hét, a kis Hollandia, Jugoszlávia és Görögország elbuktatásához még sokkal kevesebb idő kellett. Ezekután a Szovjet-Únió összeomlasztásához nem kell több idő, mint néhány hónap, legfeljebb 1941 második fele. Ezek az optimisták nem is feltételezték, hogy a Szovjet-Úniót rendkívüli térbeli és néperőbeli méretei miatt csak több hadjáratban győzheti le a felényi néperővel rendelkező német birodalom, amelynek hadereje ezenfelül még más arcvonalon is harcol és még az „európai második arcvonalon” való küzdelemre is készen áll. Az első (1941/42-es) téli hadjárat eredménye már utalt arra a szükségességre, hogy Németország valamilyen hasonló erőfeszítést tegyen, mint tett a Szovjet-Únió. Ha az utóbbi 20 millió katonát tud kiállítani, akkor az a német erő, amely eddig a keleti arcvonalon volt, nem lehet elegendő. Ezt újból bizonyította a második téli hadjárat és ez a felismerés készítette Németországot a hadiszolgálati kötelezettség kiterjesztésére, egyben azokra a rendszabályokra,

amelyek életbeléptetésével friss munkaerőt biztosít a hadiipar számára s onnan régi munkaerőt elvonhat a hadseregben való szolgálat számára. Egy német híradás szerint a megszüntetendő 3300 arany- és ezüstáru-, 16.500 illatszeráru-és 5000 cukorkaüzlet, valamint 1300 bélyegkereskedő 95.000 személyt (emberben 6 hadosztályt) szabadít fel a hadiüzemekben szolgáló katonák felcserélésére. Megszűnnek a szőnyeg-, spotfelszerelési, szücs-, hangszer-, zenemű-, és rádióüzletek, aztán a címtáblafestő- és légireklámüzemek, a szépségszalonok. Csökkenti az új német törvény a 41.000 textil- és 11.600 cipőkereskedés, valamint 17.000 drogéria együttesen 325.000 személyt foglalkoztató munkaerőállományát; talán ezzel megtakarít 150—200.000 személyt. Erősebb csökkentést ír elő a törvény az együttesen 300.000 embert foglalkoztató 50.700 dohány-, 19.400 háztartási cikk-, 19.000 virág-, 7700 divatáru-, 7400 bútór-, 3300 játék-, 6400 könyv-, 4500 üveg- és 1700 régiségkereskedésnél. Átfésüli a törvény a 11.800 aranyműves- és körülbelül ugyanannyi ékszerész munkást, 345.000 női kalapkészítőt, a 74.000 hangszerkészítőt és 27.000 kőfaragót, aztán a sebészeti műszer-, vas-, papír-, és acéláru-, írószer-, linoleum-, festék- és lakk- stb. üzemeket és üzleteket. A törvény ezenfelül bezárt minden mulatóhelyet, bárt és luxusvendéglőt, és csökkentette a szállodai és vendéglőiparban, a bankokban, és biztosítóintézetekben az alkalmazottak számát, végül pedig igénybeveszi a közép-és felsőosztálynak eddig hasznható munkával nem foglalkoztatott elemeit.

A Szovjet-Únióban az élet eddig is olyan egyszerű, minden luxustól mentes volt, hogy ilyen korlátozásra nem volt szükség. Ott kezdettől fogva minden munkaerő a háború célját szolgálta.

Az említett német törvény bizonyos idő múlva pármillió emberrel megnövelheti a hadsereg állományát. Nem szabad azonban elfelejteni, hogy a hadsereg nemcsak puskás emberből, hanem az embermennyiséghez arányított hadianyagból (ágyúból, harcikocsiból, repülőgépből stb.) áll és hogy ezeknek a különleges harci eszközöknek kezelőit nem lehet hetek alatt kiképezni. A gyalogos és a hadianyag egymáshoz való viszonyáról a mai hadseregben nem nyújthatunk képet, de megemlítjük az 1918-ban volt ilyen viszonyt a francia hadseregnél és ebből a jelen helyzetre is lehet következtetni.

Nos, 1918-ban a francia hadosztálynak 2300 puskás gyalogosa volt, de rendelkezett 2000 embert foglalkoztató 324 golyószórával, 72 géppuskával, 24 akna- és gránátvetővel, 9 gyalogsági ágyúval, további 1900 embert — tüzért — foglalkoztató 52 táborig és 40 nehéz löveggel, további 1400 árkásszal, utásszal és munkással. Ezenfelül a hadseregen belül, egyenletes elosztás mellett, minden hadosztályra esett 30 repülőgép és 12 harcikocsi. Ezzel szemben a francia hadosztály ereje 1914-ben kitett 9000 puskás gyalogost, 24 géppuskát (500 emberrel) és 36 löveget (1100 emberrel). A változás tehát 4 év alatt óriási volt. Majdnem ugyanannyi volt külön a gyalogsági tüzgép kezelő és külön a tüzér, mint a gyalogos. Tudjuk, hogy az azóta eltelt 25 év alatt nagyon megnőtt a repülőgépek és a harcikocsik száma, külön páncéltörő- és léghárítólövegek és gépágyúk rendszeresítése vált szükségessé és ezenfelül divatba jött a gyalogságnak gépkocsikon való szállítása, ami viszont megnövelte a hadsereg gépészeinek számát.

Összegezve az elmondottakat, az eredményt a következőkben foglalhatjuk össze:

A „téli hadjárat“ a Szovjet-Únióknak különösen a déli szárnyon nagy területi nyereséget hozott, bár ennek jelentős részét a március első felében vívott harcok során visszavesztette. A német tartalékoknak ugyanis sikerült erélyes ellentámadással elhárítani a Donec medencében fenyegető második „Sztálingrádot“, visszadobni a Donec mögé az említett folyón túljutott szovjet erőket és visszafoglalni Charkovot, Ukrajna legnagyobb városát.

Ami ezután még történhetik, már a „tavaszi“ hadjáratához számít. Lehetséges ugyanis, hogy a német ellentámadás még további tért nyer, hacsak az olvadás meg nem akadályozza a hadműveletek folytatását.

A Charkovtól északra eső arcvonalrészen, Kurszk terében a szovjet erők most, március közepén még az 1940 őszén tartott vonalaktól nyugatra állanak.

Orel és Velikije Luki között, tehát a nagy arcvonal középső részén, a német csapatok arcvonalrövidítés céljából egy részleteiben még ismeretlen vonalra hátramentek. Az eddig feladott területsáv 50—100 km széles.

Az arcvonal déli szárnyának és közepének vázolt mozgásából a Szovjet-Únióknak bizonyos haszna van, mert a visszaszerzett területek segélyforrásait hadviselési célokra igénybeveheti. De a terület nem olyan nagy, hogy a háború sorsára döntő jelentőséggel bírna.

A téli hadjárat igazi jelentőségét más irányokban kell keresni.

Az egyik az, hogy a szovjet arcvonalnak van mit újból kiüríteni, ha a nyár vagy ősz folyamán támadás éri. Ijla ugyanis az elmúlt nyáron bekövetkezett területvesztés, illetve az ott veszendőbe ment hadviselési segélyforrások hiánya nem akadályozta meg a téli szovjet támadást, akkor mindennek újbóli elvesztése sem jelentheti a keleti háború végét.

A másik az, hogy a szovjet haderők a területnyereségből eredő bizonyos morális erőgyarapodásra tettek szert.

A harmadik pedig annak a ténynek felismerésében rejlik, hogy a tengely eddigi erőfeszítései a Szovjet-Únió legyőzésére nem voltak elegendőek. Szükséges tehát az erőfeszítés nagyarányú fokozása. Ez most van folyamatban. Az eredmény természetesen csak hónapok múlva mutatkozható; meg. Ez a néhány hónap a Szovjet-Únióknak is időt szerez, hogy a téli hadjárat alatt elszenvedett veszteségeit némileg pótolja és a harc folytatásához — szövetségesei támogatásával — a lehetőséghez képest felkészüljön.

A harc végének időpontját a téli hadjárat mindenestre kitolta.